

SERES ANDRÁS

ERDŐK, VIZEK CSODÁS LÉNYEI HÁROMSZÉKEN ÉS A KÖRNYEZŐ VIDÉKEKEN

Az ateizmus gyökerei régmúlt évezredek homályába nyúlnak vissza, s azokból a reális ismeretekből fakadnak, amelyeket az ember gyakorlati tevékenysége során már az ősközösség korszakától felhalmozott. Az értelemmel és beszéddel felruházott ember, a mindig kutató és ismereteket gyűjtő lény előtt kérdések merültek fel a környezetében végbemenő jelenségek jellegével és okával kapcsolatban. Olyan természeti jelenségek, amelyeket ma könnyen megmagyarázunk, az ősember számára megannyi talányt jelentettek, amelyekre magyarázatot próbált keresni. S noha a jelenségekről szóló magyarázatai kezdetlegeseek voltak, legtöbbször mondákba és legendákba torkolltak, a mítosz mögött sarjdzani kezdtek a reális magyarázat csirái is.

A csodákba, vagyis a természet törvényeinek és az emberek tapasztalatainak ellentmondó rendkívüli események lehetőségébe vetett hit nagyon régi keletű, még az emberi társadalom fejlődésének hajnalán jelent meg. Az ősember képzelete rejtélyes természetfölötti erőkkel, emberformájú lényekkel népesítette be a környező világot, s mert a természet erői mérhetetlenül túlszárnyalták az ősember képességeit, ezek az erők hatalmasakká, korlátlanokká nőttek szemében.

„Hajdan – írja Herrmann Antal – a legtöbb nép szent borzadállyal volt eltelve a hegyek iránt. Némelyeknél a hegy maga személy, istenség volt, legtöbbször az istenek lakóhelye. A hegyekben volt az út fel az Olympusra és a Tartarusba; a hegyeket istenek és óriások emelték, »Peliont Ossára halmozván«. Szellemektől voltak népesek a hegyek; óriások és tündérek, manók és törpék, ördögök és kísértetek, sárkányok és szörnyetegek lakoztak az égnek meredő, megmászhatatlan ormokon, a szédítő, tatóngó szakadékokban, a sötét, titokzatos barlangokban, a sivár kőszirtakban és az áthatolhatatlan rengetegeken. Az emberek közül csak a boszorkányok és varázslók tanyáztak néha ottan, a többi vallásos félelem tartotta távol a hegyektől. Ma elfoglalta az ember a hajdani szellemvilág utolsó mentsvárát, a hegyeket is. Ma tárva áll a hajdan félelmetes havas a völgylakók legbizalmasabb látogatása előtt; ma vidám, gondtalan gyönyörrel merülünk el a hegyek, rengetegek titkaiba... De ennek emléke még él azokban a számtalan mondákban, babonákban, elnevezésekben, amelyekkel a hegyek közt találkozunk, s melyek emlegetése és meghallgatása hegyi kirándulásaink, pihenőink legkedvesebb fűszere lehet. És itt megsejtjük e mondák mély értelmét és bepillantunk a hajdankor szellemi életébe. Mert hisz természettudományunk és felvilágosultságunk mellett mi is érezzük a hegyi táj titokzatos bűvös hatását.”¹

Az idők során minden nép megalkotta a sajátos környezetéhez, természeti, szellemi adottságaihoz igazodó csodás lényeit. A magyar hiedelemvilág ilyenszerű emléktöredékeinek egy része az erdőségek lábánál elterülő falvak erdőihez kapcsolódik.

Az alábbi, mostanában gyűjtött hiedelemmondák közlésével szerény emléket próbálok állítani egy élőnek már nem mondható, eléggé ismeretlenül eltűnő szellemi világnak, mert úgy vélem, hogy mind az ateista nevelés, tudatalakítás, mind a jelen és jövő természettudományos vívmányainak megbecsülése elképzelhetetlen a letűnt világ tudományos megismerése nélkül.

Vadleányok

Az erdei szellemekről néprajzkutatásunk még aránylag keveset tárt fel, bár Herrmann Antal, amint idéztük, külön tanulmányt szentelt az erdélyi hegyek népi kultuszának. „Zrínyi egy leírása tud – írja Róheim Géza – egy füvetragó erdei csudáról, akiről ma már csak az erdélyi magyarság és székelyek beszélnek. Hosszú szőrrel fedett, zömöktestű, vadtekintetű ember, aki a havasokon barangol és az erdők és vadak felett örködik. A favágók egy tönköt hagynak hátra az erdei csuda számára, hogy őket hazatértükben ne bántsa. Ha valaki szerencsétlenül jár, azt mondják: »Az erdei csuda megrázta ökelmét.« ... Kalotaszegen *vad öregnek* hívják ugyanezt az alakot... A görgényüvegcsúri erdőben a szakállas zuzmóval benőtt fát a parasztok állítólag *tápiónak* hívják. Némelyik babonából még enni is ad neki, többnyire egy darab kenyeret vet a tövéhez, mert azt tartja, hogy akkor szerencsét hoz számára.”²

A vadöreghez hasonló a krizbai *vadembör*. Ma már a felnőttek a gyerekeket ijesztgetik vele, illetve tartják őket távol az erdőtől, ahol eltévedhetnek. Régen hittek is a barlanglakó, szőrös testű, gyökerekkel táplálkozó „vadembör” létezésében.

Torján a 61 éves Oláh József az öregektől hallotta, hogy a berecki havasokban óriási vadember élt. Néha lejött a faluba, s habár félték tőle, az emberekben nem tett kárt, de azt vitt el, amit akart.

Gunda Béla a Lápos-vidéki Domokoson Picis József pásztorától hallott a *vadleányról*, aki elszereti a pásztorokat, elveszi az erejükét és az erdőt is zúgatja. A széparcú vadleány tiszta meztelenül jár, de testét teljesen szőr fedi. Földig ér a haja is, amely a homlokán kicsit szét van fésülve. Hosszú ujjain a karomszerű körmök sarlóhoz hasonlítanak. Gunda e vadleányban a magyar és a kelet-európai néphit érdekes változatát fedezi fel: „A vadleányt ismerik a mezőségi és székelyföldi magyarok is, és hasonló történeteket fonnak köré, mint a Lápos völgyében. Csak néha a neve változik. *Erdei leánynak, éneklő kisasszonynak, víg leánynak* emlegetik. A magyar vadleányhoz hasonló mitológiai alak a román *fata pădurii, pădureana, pădureanca*. Az ugozsai, máramarosi, szolnokdobokai, szatmári, bukovinai pásztorok szintén élményszerű, személyekhez és helyhez fűződő eseményeket mondanak el a *fata pădurii*-ről, az erdei leányról. Az ő tüzüket is széthányja, tánccal és énekkel csalja el a legényt, nevén szólítja az erdőben rózsát, gombát, somot gyűjtögető asszonyokat, szelet támaszt, kicseréli a kisgyerekeket s fogva marad a kitett piros csizmában.”³

A vadleányról Háromszéken is, mint „szemtanúk”, általában pásztorok szoktak mesélni. Vargyason a 82 éves Tánkos György, aki 22 évet töltött a havason, így meséli el „találkozását” a vadleánnyal:

A Hagymástetőn volt egy tanyám. Üsmertem a havasokat. Jártam vadászokkal. Egy nagy erdőségben egy vadászat alkalmával ráakadtam

egy várra, a királyi fejedelm lakott ott. Felüsmertem a helyöt. Kustály vára volt. Hírből hallottam, hogy ebben a várban Kakaskirály uralkodott. Máig es megvayon a híros hely, ahol körösztülvezet a Kakasbarázda. Hírből hallottam, hogy Kakaskirályt megtámadták a tatárok, elverték, s ő elmenekült az Örhegyre. A királynak a felesége nem tudott elmenekülni, mert állapotos volt. Őt béfalazták oda a pincébe, élelmet vittek neki a király katonái. A pincében megbubázott. Az ellenség elvonult, s ő onnat, mert az élelöm elfogyott, kibontakozott. Szóval, neki ott nyilla es volt maradva. Lőtt madarakat, fogott madárfiókát, s nevelte a bubáját. Nó de hát osztán a királyné meghült, lebetegült s möghalt. A leányka egyedül vadon nőtt fel az erdőben, s lett egy vadleány belőle.

Egyszer hát egy alkalommal vót két tehenöm, s kimöntem a Medveveröm területére velik. Ahogy kimöntem, leültem egy csutakra, s nézöttem, ahogy a teheneim esznek. Egyszer hallom, hogy valaki szépön éneköl, de nem lehetett hallani, hogy milyen nyelvön, abban a nagy fenyőben. Egyszer hát az ének közeledik felém, hát egy szép leány, akinek a haja kerekön le van simítva. Meglátott, s először el akart futni, de csak mind nézött, s hát a ruhája fűzfakéregből van kötve. Olyan bátortalantul jött. Egy három-négy métertől neköm szökött, megölelt és megsókolt. A tőkéről felkapott, s úgy megforgatott, hogy elestem. Aval eltűnt.

Kakas Zoltán 1972-ben a Nyújtódhoz tartozó Almásréten a 84 éves Reketes Erzsébettől jegyezte le:

A vadleány csak úgy tudott beszélgetni, hogy hu-hu, hu-hu. Édesapám amíg élt, vadászember vót. Járták a havasokat, éjjel ott hálták s látták a vadleánt. Elément a tűzre. Ők a tűz körül le voltak feküve s nem szóltak egyet se. Szépen melléjük eléorozkodott, füttözni akart a tűznél. Valamelyik ember megmozdult, meglátta s akkor elfutott. Valóságos embernek látták, csak a haja akkora, hogy a fenekín alol ér s lomos, akkora szőre van, mint a gyapjas juh, olyan szőrös. Az erdőn élnek, ott születnek. Valamikor rendes emberek lehettek s aztán elvadultak.

A moldvai Diószegen az 55 éves Juliska Györgynek az édesanyja mesélte, hogy régebb a Diószeg és Szőlőhegy közötti dombon állt a Vadleány-liká nevű barlang: ebben tartózkodott a szőrös testű, emberektől örözködő vadleány, akinek egy anyamedve hordott húst. A falusiak is vittek neki tányérban a barlanghoz eledelt. Időváltozáskor szokott kijönni. Rossz időben sírt, jó időben nevetett. Ágya mohából volt, amikor a vadászok rátaláltak. Haza is vitték, hejrehozták, felöltöztették. Kőkitermelés folytán a barlangnak ma már nyoma sincs.

Zágonban a 48 éves Kocsis István szerint régen déli órákban látták a vadleányt a szép erdei Damó-pusztáján. Meztelen testét hosszú, földig érő haja takarta.

Gelencén a 65 éves Babos István az öregektől hallotta, hogy a vadleány akkor búsul, amikor jó idő van, mert tudja, hogy utána rossz idő lesz.

Haralyban a korpafüvet (*Lycopodium clavatum*) vadleányhajnak nevezik, egy igézet elleni ráolvasás pedig így hangzik:

Fájdalom, menj fel a havasokba,
Vadleányok vadhúsába, csontjaiba!

Komandón a 35 éves Kelemen György úgy tudja, hogy a vadleány a háborúk során szakadt el szüleitől. Mikor megtalálták, zöld ágakkal élt. Megfogták, de mikor ételt tettek elébe, nem tudott enni. Kicsi, alacsony termete volt.

Béla falván a 67 éves Orbán Lázártól hallottam, hogy az esztelneki erdőn is élt vadleány. Csak úgy tudták megfogni, hogy télen, amikor fázott a lába, egy nagy csizmát tettek ki neki. A vadleány mindkét lábát beledugta, s így nem tudott elszaladni.

Bodolán a 72 éves Székely Ilona mesélte, hogy régen a vadleány a faluban levő *Flóka-kútjához* járt inni. Meg is fogták a kitett piros csizmával, de mivel el volt vadulva, nemsokára meghalt. Ruháját cserefallevélből fűzte. Az adatközlő szerint még le is fényképezték.

Így fogták meg a vadleányt a recsenyédi *Botoserdőben* is – meséli a 75 éves Simon Benedek – a *Szemmesó-forrásnál*, ahová inni járt. Egy hétig tartották fogva, miközben jobbnál jobb ételekkel kínálták, de ő semmit sem fogadott el. Mikor elengedték, azt kiáltotta vissza: „Mindönnel kínálatok, de mindönök anyjával nem!” Ez volt a tej, tejjel nem kínálták. Visszament az erdőbe, ahol szarvastejjel és vadkörtével élt.

A recsenyédihez közel áll a kászonjakabfalvi adat. A 34 éves Koszti János közlése szerint itt is félcsizmával fogták meg a meztelen, énekelve járó, nagyhajú vadleányt. Mindenféle eledellel kínálták, de semmit sem fogadott el. Mikor tejjel kínálták, megszólalt:

Téj, téj, mindeneknek anyja,
Hát az én fiamnak ki lesz édesanyja?

Akkor tudták meg, hogy a vadleánynak gyermeke van, s el is engedték.

Az idézett mondóka – első sorában „mindeneknek anyjá”-val, a tejjel, a másodikban pedig a vadleány gyermekével – egész Háromszéken és a környező vidékeken a vadleány-történetek leggyakrabban visszatérő, kikristályosodott költői motívumának látszik. Gyergyóalfaluban Gál Irma tanítónő 1970-ben a 87 éves Simon Juliánától a következőket hallotta:

Régen azt tartották, hogy a sűrű erdőben vadleány él, akinek gyermeke is van.

Egyik alkalommal a vadleányt az erdőben megfogták. Kérdezték tőle, hogy ki s miféle. Egyet sem szólt senkinek. Faggatták mindenképpen, de nem tudták megszólaltatni.

Vittek neki tejet, ekkor megszólalt:

Jaj tej, tej, mindenkinek anyja,
Hát az én gyermekemnek ki lesz az édesanyja?

– *Hát van gyermeke? – kérdezték nagy csodálkozva.*

– *Hát aki nem hiszi, hogy van – mondta a vadleány –, annyi része legyen a mennyországban, mint aki vasárnap a körmit levágja.*

Esztelneken a 90 éves Csavar Máté mesélte, hogy a vadleány az erdei *Boldogasszony-kútjához* járt, ahova óriások is jártak inni. Meg is fogták a kitett csizmával. Itt még azt is tudták, hogy kinek a házához vittek a megfogott vadleányt, ahol a *sod lábához* (kemencelábhöz) kötötték.

Nem akart megszólalni, míg véletlenül a fővő tej kifutott. Ekkor azt mondta:

Téj, téj, édes téj,
Hát az én gyermekem mivel él?

Akkor tudták meg, hogy a vadleánynak gyermeke van. El is engedték. Később felkeresték a gyermekét. „Megtalálták egy fekvő fa mellé hengeredve, de a kígyó már belémart.”

Gazda Klára jegyezte le egy cerdac-i (Bákó megye) 65 éves csángó asszony elbeszélését:

Vót egy nagy kő, ott fogták meg a vadleányt, én esztendős s fél vótam. Látták, jött ki s ment vissza az esztenkába.⁴ Nem mertek ott állni. Letettek egy csizmát, ahol járt ki. Beléhúzta egyik lábába s a másikat is belészúrta. Megfogták. Tartották három nap. Adtak mindent enni, de nem ett semmit. Három nap múlva édes tejet adtak. Azt mondta:

– Té, té, gyermekeknek édesanyja,

Hát az enyéme három naptól nem szoptak.

– *Mű téged elengedünk, hogy elmenj a gyermekeidhez. Visszajössz-e?*

– *Visszajövök. – Megesködött. – Verjen meg a vasárnapi szitalás, sóval sőtörés, lábbal lábmosás, ha vissza nem jövök.*

Akkor visszajött, s ment az ablakhoz:

– *Na visszajöttem.*

Visszajött, de megtért, s má elment. Ahol megfogták, azt a helyet Vadleány-helyének mondják. Ha valaki sóval sőtör, lábbal lábat mos, vasárnap szital, azt mondják: vadleány átka.

Ugyancsak a Bákó megyei Klézsén a 66 éves Piszár Rózsa meséli:

A vadleány a Benke-kútjához járt inni. A csobánok⁵ meglátták s lesni kezdték, hogy fogják meg. Megkértek egy öregembert, hogy mit csánjanak. Az öregember azt mondta, hogy tegyenek le egy sarut télen, mikor fázik a lába. A vadleány felhúzta, s amikor el akart futni, leesett. Megfogták s béhozták a faluba. Enni tettek tejet egy csiporba. Azt mondta a vadleány:

Kicsi csipor, nagy kalán,
Téj, téj, mindennek az anyja,
Hát az én kisikémnek ki az anyja?

A vadleány bőgött, hogy csapják el, met kicsikéje van. Nem akarták elcsapni. A vadleány azt mondta:

– *Szent Péntek verjen meg, ha vissza nem jövök!*

Elcsapták. Visszajött magától, s aztán nem fogták meg.

Ozsdolán a 65 éves Fehér Istvánné mesélte, hogy az *Udvari kerthez* tartozó kutat miért nevezték *Vadleány-kútjának*. Ez a kert a mai templom helyén álló hajdani grófi uradalomhoz tartozott. A vadleány ehhez a kúthoz járt, és itt a víz tükrében nézegette magát. A grófnak megtetszett a leány, és szolgálival – szintén fél csizma segítségével – megfogatta. A vadleány megszokta az emberek közt, a gróf felesége lett. Gyermekek születtek, ámde egy árvíz alkalmával vágyai ismét felébredtek, hogy visszatérjen az erdőbe. Gyermekeit kettéhasította, egyik felét férjének adta, a másikat a vízbe dobta, s ő eltűnt a rengetegben.

E hiedelemmonda több apró részlettel felduzzasztott változatait és töredékeit Lajtha László is közölte 1941-ben.⁶

1980-ban viszont a 69 éves Nagy Gyula a szóban forgó helynévnek egyszerűbb, folklorisztikailag kétségtelenül régebbi és eredetibb magyarázatát adta:

Ma es megvan az ozsdolai erdőn a kút, amelyik mellett jártunk elé, mikor gyermekek voltunk. Kérdeztem nagyapámat, miért nevezték el Vadleány-kútjának.

Azét, met ide valamikor vadleányok jártak, meztelen, hosszú hajjal. Itt voltak kaszáló területek. Egyszer egy ember jött a kúthoz, hogy igyék, s hát két vadleány fürdik benne. Ahogy az embert észrevették, elszaladtak.

Így ragadt rá a kútra, hogy Vadleány-kútja.

Az előbbihez hasonlóan romantikus történetet ismert az Ozsdolától aránylag távol eső szárazajtai 75 éves Bardóczi Zakariás is. Azt meséli, hogy egy vadász az egyik erdei útnál valami járást észlelt. Megleste az idejárom vadleányt, fél csizmával megfogta, megszelídítette s feleségül vette. Gyermeke született, azonban egy alkalommal, miközben a tengerparton sétáltak, meglátta, miként úszkálnak a *tengeri állatok*. A vadvér benne volt, a vízbe ugrott, s férjét odahagyva örökre elúszott.

Szintén Szárazajtán a 64 éves Szennyés Péter, aki juhászattal foglalkozott, öregektől hallotta, hogy régebb a *Tekse-erdőn* egy pásztor bement a borjakért a sűrűbe. Látja, hogy a borjak valamit néznek. Egy mogyorófa tövében ült egy meztelen leány. Testét elől hosszú haja takarta, s a háta szőrös volt.

Ugyancsak Szennyés Péter mondja, hogy többször hallotta a vadleány sikoltását. Egy szeptemberi napon, reggeli hat órakor, miközben a *Foglalás* nevű erdőrészen jövögetett le, a zalánpataki szélen énekszót hallott. Azt énekelte:

Sárga csikó, selyemnyereg,
Benne ül egy betyár gyerek.

Ködös idő volt s rosszul lehetett látni. Hallom, hogy az ének közeledik. Én is mentem arrafelé. Hát látok egy nőfejet. Derekon fejjel nő, derekon alul őz.

Odakiáltottam:

– Hova méysz, komám?

Észrevett, s a borvízkút felé betért. Mentem utána, amíg nekiment a Teksének, s a fenyősbe eltűnt.

„A magyar vadleány és a román fata pădurii – írja Gunda Béla – nem bolyong a bükkösökben és fenyvesekben rokontalanul. Testvéreik azok a nagyszámú erdei, hegyi és vízi szellemek, amiket az oroszok *ruszalki*, a lengyelek *dziwozony*, a finnek *metsan emanta*, a cseremiszek *kozla-ia*, a kazáni tatárok *erdő-anya*, a svédek *skogsra* néven ismernek.”⁷

Az emberi tudat, a társadalmi és világszemlélet átalakulásával, a kultúra és a tudomány rohamos térhódításával nemcsak a vademberek, vadleányok és társaik válnak múlttá, hanem azok is egyre ritkábbak, akik még mesélni tudnak róluk. Eltűnnek a csodás lények, mielőtt a világ népei rádöbbenének arra, hogy az ősi hitvilág révén is mennyire közel állanak egymáshoz.

Zágonban a 48 éves Ion Hagiu a helyi románok által ismert erdei csodákról mesél. Ilyen a seprűn járó, sovány, hegyes orrú és ajkú csúnya *muma pădurii*.⁸ Amolyan boszorkányféle, aki erdőn eltévedt vagy ott-honról elűzött gyermekekkel él. Az erdei ragadozó vadak fölött uralkodik. Beleül a háziállatokba, s az állat beteg lesz.

Hasonló nevű erdei öregasszonyról Háromszéken a magyar folklórban Faragó József talált egy mesét *Az erdők anyja* címmel. Ez a futásfalvi erdők anyja azonban nem emberevő szörny, hanem egy olyan mindent láttató tükör tulajdonosa, amelyet külön szobában őriz. A tükörbe az ő engedélyével bárki belenézhet, aki valamilyen kérdésére választ vár – az engedély feltételeként azonban az öregasszonyt „édesanyá”-nak kell szólítania.⁹

Szépasszonyok

„Boszorkányoknak kell neveznünk – írja Kálmány Lajos – a Háromszékről közlött babonák *Szépasszonyait* is, kik a pénteken mosott ingben levő emberek száját félreviszik... Ezekkel szemben tündéreknek festik a szépasszonyokat a következő hagyományokban: Erdélyben a Kőrispatak határán húzódó földtöltésnek neve: *Szépasszonyok útja*, de mondják: *Tündérek útjának* is, mi természetesen a Szépasszonyok tündérsége mellett szól; szinte ezt bizonyítja a Szépasszony vásznáról regélő ismeretes székely hagyomány.”¹⁰ Ugyanitt olvashatjuk, hogy a gyermekeket a szépasszonyok *váltják meg*, vagyis cserélik ki.

Barcaújfaluban az *ófok*¹¹ vagy *nagykalapos*, a hétfalusi magyaroknál a *pehetegen* (kemencesepűrűn) járó *boszorkány*, Vargyason a *rossz* cseréli ki a betegágyas asszonyok szép, ép gyermekeit nagyfejű, vékonylábú, vézna *pujákkal*. Barcaújfaluban a kicserélt gyermeket az udvarra vitték, ott egy javasasszony a küszöbön ülve ággal ütögette, miközben ezeket mondta: *Szépasszonyok, szép urak! Kicserélte az ófok az én gyermekömöt. Jöjjetek, vigyétök el ezt, s hozzátok az enyimöt!*

Hasonló rosszindulatú tündérekéről, szellemekről tudott régebb a háromszéki román lakosság is. Köztük leggyakoribbak a *iele*,¹² akik nem ritkán a magyaroktól ismert megrontó szépasszonyok mitikus rokonságába tartoznak. Általában a boszorkányok, szépasszonyok, tündérek és a *iele* tulajdonságai között nem mindig – sokszor alig – lehet különbséget tenni.

A *iele* erdőn élő, vidám, szőke hajú, fehér és rózsaszínű hosszú ruhában járó szerelmes és kegyetlen szép leányok, akik a faluba is bejárnak. Rendszerint heten vagy kilencen (számuk mindig páratlan), néha egyedül jelentkeznek. Holdvilágos éjszakában szoktak *hórát*¹³ járni. Aki beáll velük a táncba, annak elveszik az eszét, sánta vagy néma marad. Szép erdei tisztásokon néha látni lehet a körbe letaposott fűvet, ahol éjfélkor táncoltak; ilyen helyen a fű jobban nő. Ha egy szép pásztorlegényt elfognak, magukkal viszik, hogy furulyáljon nekik. Az énekest felkapják, magukhoz ragadják, s egy idő után a magasban elengedik. Éjszaka az erdőről későn hazatérő legényt szépen énekelve szokták követni, vagy szép szavakkal szólítják. Ha visszanéz vagy szól hozzájuk, elveszik az eszét; ellenkező esetben hazáig kísérik. Az istállóban összefonják a szép ló farkát, sörényét. Bekiáltanak a kapun a házakba; ha a hívott kimegy, félremeget a szája, ha hozzájuk szól, néma marad. Régebb

egy éneket is tudtak a *iele*-ről; ha egy legény énekelte, azt kettőnek fognia kellett, hogy a *iele* el ne vigyék. Egy ráolvasást is tudtak a rontásuk ellen, de mindezeket már nem sikerült felgyűjtenem.

A zabolai románok a *iele*, valamint Kézdialmáson a magyarok a szépasszonyok ellen azért, hogy az istállóban a lovak sörényét, farkát össze ne bogozzák, még századunk első felében is lókoponyát helyeztek a szénatartóba. Máskor Zabolán az istálló egyik sarkába guzsalyt állítottak, hogy a *iele* azt fonják, ne a lovak sörényét. Ha fejeskor a tehén teje véressé vagy romlottá vált, forgószél nyomán talált, vagyis a *iele* által elvesztett gyöngyszem lyukján kellett néhány tejsugarat átféjteni, hogy a tej helyrejöjjön. Fokhagymával is szoktak ellenük védekezni. Erről tanúskodik az az ének, amelyből 1975-ben már csak a 75 éves Ana Hagiú ismerte az alábbi töredéket:

De n-ar fi usturoi și sămurastră,
Toată lumea ar fi a noastră.¹⁴

Demeter Lajos jegyezte le a sepsiszentgyörgyi 89 éves Móricz Gyulától:

Az Őrkőn, itt Szentgyörgyön szépasszonyok lakták. Az Őrkő hátsó felibe volt egy lyuk, onnan bújtak ki esténként, mint a szél, úgy süvöjtöttek.

Egyszer egy vadász arra járt, vadászott. A kutyája hajtott egy nyulat, s a szépasszonyok behúzták a lyukba.

Volt úgy es, hogy az embert felkapták a szépasszonyok, s elvitték a levegőbe olyan messzire, hogy alig talált haza onnét.

Úgy védekeztek a szépasszonyok ellen, hogy ne vigyék el őket, hogy káromkodtak, s akkor elengedték azt, akit fogtak.

Nem tudom, ismerted-e Hankó Bélát, egy kicsit féleszű ember volt. Egyszer a szépasszonyok, mikor kóválygott az erdőn, felkapták s elvitték Árkos mellé. Ott belévtették egy árokba, ahol vadmacskák összekörmölték. Három nap múlva kapták meg az erdőből.

A keresztvári 68 éves Gábor Imréné Székely Ida meséli:

A Piliske-erdőn a Hidegkutokhoz jártak a szépasszonyok éjjel zeneálni. Azt tartották az öregek, hogy ezek fonják be a lovak sörényét, ezért az istállóba fokhagymából koszorút kötöttek. Meg hogy nem jó este tükkörbe nézni, mert a szépasszonyok elvisznek.

1980-ban Sepsiszentkirályon a 49 éves Rápóti Mária mondotta:

Nagyapám, akit Rápóti Sándornak hívták, többször mesélte, hogy legénykorában Szotyorban szolgált, s egy éjszaka, amikor jött haza ide Szentkirályba, a hegy oldaláról nagy zeneszót hall. A hegyen kísértetek jöttek bé nagy zeneszóval. Kilencen vótak, fehér lepedőbe valami fehérnépfélék. Ahogy odaértek nagyapámhoz, a kezibe adtak egy üveg sert s egy rátottat.¹⁵ Erre azt mondta nagyapám:

– Ezért az Isten éltesse.

Erre hogy ezt mondta, szikrát hánytak vele szembe, az üveg sercsonttá változott, s a rátottból lett egy tehénganyé. A kísértetek a hegy felé eltűntek.

Azóta nagyapám többet nem mert éjszaka Szotyorból hazajönni.

A már említett Nagy Gyula szerint Ozsdolán Bartok Sándor mesélte:

Valahol a Havasalföldön jártak a juhokkal. Éjszaka a juhok mellett kellett aludni. Éjjel egyszer szép muzsikaszót hallnak. Szép csillagos vót az ég, s amikor figyelik, hát a fejük fölött szépasszonyok muzsikaszóval közelednek. Figyelték, keresztet vettek. A bojérnak¹⁶ kukoricája vót tovább lerakva csövesen, s azt lopták a szépasszonyok. Ha közeledtek [hozzájuk], szállták fel s mozsikálva repültek tovább.

A pakulár, a juhászok gazdája, olyan régi mintájú tudósabb lehetett. Kitalálta, hogy vigyenek oda olyan dolgot, amivel őket meg lehetne állítani. Savót, ordát s túrót vittek oda, mert ha már a kukoricát hordják, ez jobb, mint a kukorica. Amit leraktak, reggel tényleg nem vót ott, de a szépasszonyokat többet sohasem látták.

Éjjel tíztől tizenkét óráig szoktak megjelenni.

1979-ben a 90 éves leményi Barbócz János mesélte, hogy gyermekkorában mennyi baja volt a szépasszonyokkal:

Mikor nyócesztendős vótam, a testvéremmel aludtam. Éjjel a szépasszonyok az ágyból levettek, s az ágy alatt úgy összetörtek, hogy csupa víz vótam. Aztán fokhagymákat tettek a küszöbbre, amit kifúrták, hogy a rossz szél ne járjon többet ide.

Nyárba kiültünk az ajtó elé s ott jácodtunk. Egyszer az ajtó előtt maradtam és megszenderedtem. A többiek jácodták, s én néztem. Mikor felbredtem, nem tudtam felkelni, a lábaimat hátrafelé tekerték. Csak a csont maradt meg, egyéb nem; úgy elvitték róla a szépasszonyok a húst. Mikor anyám hazajött, csergét hoztak ki s bévittek az ágyba. Amíg helyrejöttem, ott vótam egy darabig. A tudós asszonyok nem tudták semmit segíteni. Aztán annyira helyrejöttem, hogy menegetni kezdtem. Apám járószekeket csinált, s elindultam véle.

Délután négykor törtek össze, de nemcsak engem, hanem itt a faluba ötöt. Egyiket az erdőn törték össze. Ezek amíg éltek, mindig félszegek maradtak; estáppal¹⁷ se tudtak járni, meg nem is lehetett őket gyógyítani.

Mikor tizenkét éves vótam, mentem a marhákkal az erdőre etetni. Leültem egy helyre, a fejem fölött a szépasszonyok kezdtek mozsikálni. Felköttem s elmentem tovább, ahol valakik járnak, hogy lám, ők hallják-e? Oda es leültem, s ott es kezdtek mozsikálni a fejem fölött. Még elmentem tovább egy út mellé, ahol mindenki jár, oda es leültem, hogy lám, valaki hallja-e? A marhák elmentek messze. Délbe egy nagy fa árnyékában elévettem a tarisznyát, hogy egyem, hát a fa tetején megint énekelnek, mozsikálnák. Két kutya mellettem hevert, néztem őket, de nem es mozdulnak. Még a lapi sem mozdult meg, olyan csendes idő vót. Mozsikáltak, s egyszer olyant kiáltottak reám, hogy kelj fel, mett ebbe a helybe nyomnak meg, ülnek fel reád. Felszöktem s elfuttam tovább, ahol az emberek jártak. Ott hagytam mindent, aztán a marhák magukra jöttek, s én futtam haza. Nem hagytak békét erősen.

Szárazpatakon erdei tündérleányokról mesélnek. A 65 éves Hosszú Antalné Leményi Teréz hallotta, hogy Ferencz Lajos bács egy este, amint erdei kalibája előtt a tűz mellett ült, egyszer csak a közelben zenét hall. A *Damó-patak*ából tündérleányok – egyik kékben, másik fehérben, harmadik rózsaszínben – közeledtek, és táncolni hívták. Erre a bács meg-

rázta a mellette szunnyadó gyermeket, Szántó Lázárt: „Kelj fel, Lázár, az istenit, met visznek el!” Ezekre a szavakra a tündérleányok *vinnyogva* elkotródtak.

Az adatközlő édesapja pedig azt mesélte, hogy régebb egy bácsleány, miután elszegődött, mindig kedveséről gondolkozott. Egy este megjelent előtte egy szépséges szép leány, és így szólt:

– Mióta kereslek hegyekről völgyekre, völgyekről hegyekre.

A leány, mikor jobban *megügyelte*, akkor látta, hogy a leánynak lúdtalpa van. Erre a tűzből égő üszköt ragadott, azt a leány meztelen lábára dobta, mire az *vinnyogva* visszaszaladt az erdőbe.

A szárazpataki „lúdtalpú” (bizonylál lúdlábú) tündérleányok rokonságához tartoznak Gyergyóalfaluban a libalábú *lödércek* (1969-ben elmondta a 93 éves Gál Anna, legyezte Gál Irma):

A lödércek emberhez hasonló állatok, de nagyobbak az embernél, és libalábuk van. Erdőn a tűz körül táncolnak állandóan, s a széketük is tüzes. Azt tartották ezekről a lödércekről, hogy a Pálhegy oldalánál járják tűz körüli táncukat. Éjszakánként megjelennek a vízfürészek, fűrésztelepeken és az éjjeli multságokon.

Vízitündérek

Ahogy a régi néphitben az erdőknek, ugyanúgy a vizeknek, tavaknak is megvoltak a képzeletbeli alakjaik. A krizbai *kútasszonnyal* a felnöttek ma a gyermekeket tartják távol a kúttól: „Menjetek el a kúttól, mert a kútasszony beránt!”

Ugyancsak a vargyasi Tánkos György mesélte:

Eljöttek a vadászok, hogy menjek el másodmagammal hajtani. Kiértünk a Faragványos-oldalra. Adtak egy kutyát, hogy hajtsak vaddisznót. Megyek az Almási barlangba. Vannak helyek, ahol felállva, s vannak, ahol csak hason lehet menni. Én nyírfakérget gyűjtöttem meg, s azzal mentem. Hát egyszer a kutya ugat. Hát látom, hogy egy nagy tó van előttem, s ott akkora tündérek, mint a félkarom, a tóból kijöttek. A tündérek mind azt kiáltották:

– Bábaeleki, bábaeleki!

S jöttek felém, s én csak hőköltem. Szerencsém volt, hogy a lábik kicsike vót, s az enyém hosszú.

Vidékünk képzeletbeli vízilénye a *tóleány*. Uzonban a 40 éves Miklós Jánosné Magdó Ágnesnek mesélte anyósa, Fazakas Rozália, hogy egyszer Fazakas Lukács hajnali három órakor kiment az uzoni *Kupántó*hoz (nevét a *kupánvirágról*, azaz tavirózsáról kapta) szántani, amikor a tó felől gyönyörű leányhangon énekszót hallott. A tóhoz érve látta a derékig vízben álló és éneklő meztelen leányt, a toleányt. Azt mesélik, hogy annak idején a tóban tizenkét toleány élt. Párás időben a tóra rendszerint köd szállt, abból jöttek elő a toleányok, akik a tó közepén énekeltek, s ahogy a köd felszállt, eltűntek.

Óriások

A 61 éves Oláh József mesélte Torján:

A Bálványosvárat tündérek építették. A tündérleány akkora volt, hogy a vár építésekor az egyik lábát a Büdöshegyre, s a másikat a

Várhegy oldalára tette, mikor a patakból adogatta fel a mestereknek a követ.

A tündérleányok lejártak a Szépmezőre. A futásfalvi Póka-halmánál találtak egy szántó embert. Az egyik tündérleány felvette kötényébe ekéstül, ökröstül, s felvitte a várba, ott játszadozott vele. Megmutatta a nagyapjának, hogy milyen szép bogarakat kapott. A nagyapja azt mondta:

– Ne bántsd az ilyen bogarakat, mert ezek emberek, és ezentül ők fogják a földet uralni. A mi korszakunk már lejárt.

A tündérleány elbocsátotta a bogárkákat, hogy menjenek, ahová tudnak. A szántó ember az ökreivel hazament, s otthon elmesélte, hogy járt.

Ugyanennek a mondának a második epizódját Jóska bácsi 1978-ban, vagyis hat évvel később, 67 éves korában az alábbi gazdagabb változatban mesélte:

A torjai várban hajdan óriástündérek laktak, akik lejártak a Szépmezőre. Egyszer a Póka-halmán egy szántóvető embert találtak. Felvették a kötényükbe ökröstül, szerszámostul, felvitték a várba s megmutatták a nagyapjuknak, hogy milyen szép bogarakat találtak. A nagyapjuk megszidta a leányokat, hogy a szegény bogarakat miért kínozzák. Azt mondta, hogy vigyék vissza, ahonnan elhozták. A leányok felszedték az embert, ökröket szerszámostul, és elindultak, hogy visszavigyék, de a nagy erdőben az utat eltévesztették s a Szent Anna-tóhoz értek. Mikor az ökrök meglátták a vizet, meg voltak szomjazva, s kiugrottak a kötényből, szerszámostul. Az ember is kibucskázott. Eközben egy nagy zivatar jött. Erre a leányok hazaszaladtak. Az ember nem tudta, hol van. Mikor a zivatar elállt, egy favágó embertől megkérdezte, hol lehetne itt legközelebb utat találni. A favágó ember Bükszád felé irányította. Elindult lefele, s mikor meglátta az Olt vizét, azt hitte, hogy az a Torja pataka, csak megnőtt az esőtől. Addig ment, amíg beért Sepsiszentgyörgyre. Itt elmondta, hogy őt hogy vitték el a tündérleányok, s megérdeklődte: hogy tudna hazamenni Torjára.

Bartos Endre Maksán 1977-ben az 52 éves Farkas Józseftől az alábbiakat jegyezte le:

Az eresztevényi Óriáshegy alatt van az Óriáspince, ahová az óriás elrejtette a kincseit. A hegytetőn két egy méter magas halom látható, ami nem más, mint az óriás lábáról lehullott sár, amikor átlépett a Kárpátokon.

A mondabeli óriás figyelmeztetésével egy más szinten visszatérünk oda, ahonnan dolgozatunk elején elindultunk: „... ezek emberek, és ezentül ők fogják a földet uralni. A mi korszakunk már lejárt.” A vadleányok, szépasszonyok, vízitündérek, óriások fölötti „uralmat” valóban átvettük: létükben nem hiszünk, sőt emlékük is napról napra rohamosan feledésbe merül. Egyet azonban mégse feledjünk: valamennyi csodás lényt az ember költői képzelete alkotta – a mi tájaink csodás lényeit, vagy egyszerűbben: a mi csodás lényeinket pedig tulajdon elődeink, őseink találták ki, majd nemzedékről nemzedékre, szájról szájra hagyva, reánk örökítették. S ha már mi lettünk e szellemi hagyaték örökösei, akkor legalább utolsó töredékeit ne engedjük nyomtalanul megsemmisülni.

JEGYZETEK

¹ Herrmann Antal: *A hegyek kultusza Erdély népeinél*. Erdély II (1893). 24–25. Újabbán még Ferenczi Imre: *Az animizmus világa és a magyar erdő kultusz*. Műveltség és Hagyomány, I–II. Bp. 1960. 5–33. Vö. még Seres András: *Az éltető erdő*. Falvak Dolgozó Népe XXIX (1973). 3. sz. 4–9.

² Róheim Géza: *Magyar néphit és népszokások*. Bp. [1925.] 105–106.

³ Gunda Béla: *Néprajzi gyűjtőúton*. Debrecen 1956. 62–63. (*Találkozás a vadleánnyal*, 56–65).

⁴ *Esztenka*: (itt) sziklabarlang. Vö. r. *stîncă*: kőszikla. Kizárólag moldvai előfordulásairól Márton Gyula: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. Bukarest 1972. 278. Vö. még Márton Gyula – Péntek János – Vöö István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Uo. 1977. 131.

⁵ *Csobán* vö. r. *cioban*: juhász. Változatairól, gyakoriságáról és elterjedéséről Márton – Péntek – Vöö, i.m. 106–107.

⁶ Lajtha László: *A vadleány*. Ethn. LII(1941). 246–250.

⁷ Gunda, i.m. 64. L. még tőle: *Ein altes europäische Überbleibsel in der lapischen Mythologie*. Uralaltaische Jahrbücher 1959. 112–115.

⁸ Összefoglalóan Muşlea, Ion – Bîrlea, Ovidiu: *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*. Buc. 1970. 197–201. *Mama-pădurii és Bîrlea*, Ovidiu: *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*. Uo. 1976. 241–244. *Mama (Muma) Pădurii*.

⁹ Faragó József: *Futásfalvi mese az erdők anyjáról*. NyIrK. XII (1968). 105–107. A műfaj kutatásához és értékeléséhez l. még tőle: *Hiedelemmondák és hiedelemellenes történetek a folklórban = Utunk Évkönyv 1980*. [Kolozsvár-Napoca 1979.] 44–47.

¹⁰ Kálmány Lajos: *Szépesszonyok nyelvagyományainkban = Az ősi magyar hitvilág*. Válogatás a magyar mitológiával foglalkozó XVIII–XIX. századi művekből. Válogatta és szerkesztette Diószegi Vilmos. Második, változatlan kiadás. (A Magyar Néprajz Klasszikusai.) Bp. 1978. 339–340. (Kiemelések tőle, S. A.)

¹¹ Ez a furcsán hangzó elnevezés kétségtelenül a német *Alp* (lidérc) erdélyi szász nyelvjárás *Alf*, közelebről *Ólf* változatának barcasági magyar átvétele. Az *Ólf* a szász néphit szerint az a kicsi, dagadt, bozontos hajú, széles, vén, ráncos arcú, bamba, kidülledt szemű, lapos orrú, nagy, falánk szájú, rövid, görbe lábú és karú lény, aki magához hasonló gyermekét kicseréli az azzal egyidős, kellő őrizet nélkül hagyott kisgyermekkel. Bővebben Schullerus, Adolf: *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*. Erste Lieferung. Strassburg 1908. 80–81.

¹² Névtabu miatt jelölésükre a személynévmás nőnemű harmadik személyét használják (*ele*: ök), kizárólag többes számban (pluralia tantum). Összefoglalóan Muşlea – Bîrlea, i.m. 207–218. *Ielele*. és Bîrlea, i.m. 196–199. *Iele*.

¹³ *Hóra* vö. r. *horă*: körtánc. Márton – Péntek – Vöö, i.m. 175.

¹⁴ Magyarul: *Ha fokhagyma és hagyma nem volna, / Az egész világ a miénk volna*. *A samurastră* bizonyosan háromszéki (zabolai) nyelvjárás *forma*, vö. Borza, Al: *Dicţionar etnobotanic cuprinzînd denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România*. Buc. 1968. 14. *Allium cepa* L. – *Ceapă* – *Hagyma* címszó alatt *Samulastră*: *ceapă rămasă din anul trecut (a múlt évről maradt hagyma)*.

¹⁵ *Rátott*: kerek, vastag, lapos sütemény kelesztett tésztaból.

¹⁶ *Bojér* vö. r. *boier*: román földbirtokos, bojár. Márton – Péntek – Vöö, i.m. 71.

¹⁷ *Estáp, istáp: mankó*. – Itt jegyzem meg, hogy Gáspár Sándor cikke: *Ahol még a szépesszonyok élnek*. Megyei Tükör IV (1971). 422. sz. 3. nem tartalmaz a szépesszonyokra vonatkozó adatokat, miként címéből gondolni lehetne, hanem a háromszéki hiedelemmondák gyűjtésével foglalkozik. – Dolgozatom anyagából korábban egy rövidebb, népszerű közleményt állítottam össze: *Erdők, vizek csodái*. Fórum (a Megyei Tükör melléklete) 1977. decemberi szám, 20.